

bivanjske razmere v Ljubljani, industrijske obrate, pokopališče; govori o bolni živini, psih in o njihovem 'azilu' v Trnovem. Pred poglavjem o prehrani, kjer našteje hrano živalskega in rastlinskega izvora ter opiše narodne jedi, posveti pozornost tudi pijačam, kot so vino, žganje, pivo, prava kava, čaj in drugim osvežilnim pijačam ter sladoledu. Skrb zbujačo se mu je zdelo čezmerno pitje, ki je botrovalo propadu številnih družin. V svojih razmišljanjih in opazovanjih govori še o tobaku, porokah, umiranju in s temi dogodki povezanih navadah prebivalcev Ljubljane. Pozornost nameni tudi materam in otrokom ter vzgoji, ki je bila po njegovem mnenju takrat premalo stroga. Lipič je po popisu prebivalstva iz leta 1831 povzel in predstavil družbeno in številčno sestavo prebivalstva Ljubljane vse od dninarjev do meščanov in plemičev. Daje tudi pregled vseh takratnih javnih ustanov in uradov, izobražencev, šolstva, muzejev in botaničnega vrta. Njegovo prvo knjigo končuje poglavje o morali na Kranjskem. Avtor tekstovnemu delu doda še tabelarične preglednice.

Druga knjiga je posvečena boleznim in zdravljenju. Lipič v njej posreduje svoje mnenje o takratni medicini in terapiji. Besedilu se pozna, da ga je pisal strokovnjak s področja medicine, zato je izredno koristna spremna študija Zvonke Zupanič Slavec, ki to zanimivo besedilo približa vsem drugim bralcem.

Tretja knjiga obravnava zdravstveno ureditev. V njej Lipič predstavi izobraževalni proces zdravnikov, ranocelnikov in babic ter v nadaljevanju ureditev takratne javne zdravstvene uprave. Govori o dobroteljskih ustanovah, še zlasti o negi bolnikov. Besedilo je obogateno s preglednicami obolelih, ozdravljenih, odpuščenih, rojenih in umrlih. Popisane so lekarne, humanitarni zavodi, med katere so uvrščeni špitali, vojaška bolnišnica, hiralnica nemškega viteškega reda, mestna ubožnica, civilna bolnišnica in blaznica, porodnišnica in najdenišnica. V drugem delu so povzeti vsi zdravstveni predpisi za zdravnike, ranocelnike, babice, lekarnarje ter navodila o uradnih poročilih zdravstvenega osebja in izvedenskih mnenjih sodnih in mrliških oglednikov, o vojaškem naboru in o poslovanju lekarn.

V četrti knjigi najdemo natančen pregled demografskih podatkov. Zbrane podatke je Lipič razvrstil v tabele. Primerjal je razlike v rodnosti in smrtnosti med podeželjem in mestom, naravni prirastek prebivalstva, življenjsko dobo in visoko starost prebivalstva na Kranjskem.

Lipičevo delo je bilo v preteklosti že večkrat navajano in uporabljeno kot zanimiv in poučen vir za proučevanje zgodovine mesta Ljubljane v prvi polovici 19. stoletja.

Vsega, kar ta zanimiva knjiga vsebuje, seveda nismo mogli predstaviti, a eno je gotovo: pričujoči prevod, ki je zdaj dosegljiv širšemu krogu bralcev, je brez dvoma izziv za nadaljnje študijsko in raziskovalno delo.

Saša Serše

Sonja Anžič, Skrb za uboge v deželi Kranjski: socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918. Ljubljana, Zgodovinski arhiv, 2002 (Gradivo in razprave; 22), 109 strani

Knjiga Sonje Anžič, oziroma njena dopolnjena magistrska naloga, pomeni v slovenskem zgodovinopisju prvo resno obsežnejše delo o zgodovini socialne politike na Kranjskem. Čeprav je omenjeno tematiko obravnavalo že nekaj člankov – o revščini, milosrčnosti in skrbi za uboge so pisali Peter Radics, Žarko Lazarevič, Monika Rogelj in Nataša Strlič, ki so se večinoma, z izjemo Radicsa, ozko lokalno in vsebinsko omejili – pa se delo Anžičeve odlikuje predvsem po širšem pogledu na problematiko od zgoraj navzdol. Odločitve o skrbi za ljudi, ki se iz različnih razlogov niso mogli sami preživljati in so se znašli na robu preživetja, so se sklepale (in se seveda še vedno) v krogu oblastnih elit. Kdaj se je v preteklosti v družbi vzpostavil javni sistem, ki je ščitil pomoči potrebne z roba družbe, in v kakšnih razvojnih zgodovinskih oblikah je deloval, je bilo poglavito vprašanje študije.

Zgodovinski pregled ukrepov in oblik dejavnosti na področju skrbi za uboge se začne v prvem poglavju v pregledu socialne politike do srede 18. stoletja. Izkristalizira se dejstvo, da so imele družbe v preteklosti do neke mere vendarle vzpostavljene različne sisteme javne skrbi, ki so zaznavali stisko ljudi in jim skušali pomagati. V srednjem veku so jim pomagali v obliki dobroteljskih in milosrčnosti, ki sta po eni strani temeljili na sočutju in usmiljenju bogatejših, po drugi strani pa ju je vzpodbujala obljuba poplačila v onstranstvu. Bolj sistematično organizirane oblike pomoči pa so znane od 16. stoletja dalje, ko se začne ustanavljati številne že specializirane dobroteljske ustanove. Že za srednji vek je značilno ločevanje med pravimi reveži in tistimi, ki se klatijo in si pomoči ne zaslužijo. Za te reveže, ki so sicer sposobni za delo, so se sredi 17. stoletja organizirale posebne "prisilne delavnice", ki so imele nalogo nekakšne prevzgoje v smislu navajanja k delu. Ločevanje pravih revežev od navideznih so urejevali tudi s tem, da so skrb zanje povezali z domovinsko pravico. Sistem, ki je prepoznal upravičence do pomoči, je postajal vedno bolj natančen, nazadnje se je uveljavila praksa popisovanja in nadziranja beračev. Tudi v Ljubljani so leta 1651 pregled nad berači skušali dobiti tako, da so jih popisali in jim dali pločevinaste značke. Nastavili so tržne paznike, imenovane "beraški strah", ki so pazili, da se med prave berače zlasti ob tržnih dneh niso vrinili kmetje in postopači s podeželja. Avtorica sklone poglavje z ugotovitvijo, da so bili v tem obdobju ukrepi na področju socialne politike tesno povezani z dogajanjem na ideološkem področju, saj so za ta čas značilne ideološke dileme o revščini in usmiljenju. Prav tako ugotavlja, "da je bila socialna politika predmet zavezništva, kompromisov in sporov med različnimi družbenimi okolji in skupinami, med laičnimi ustanovami in cerkvijo, med mesti in državno administracijo".

Drugo poglavje osvetljuje dogajanje od srede 18. stoletja dalje, ko se za socialno politiko začne inten-

zivneje zanimati država. Začetki segajo v obdobje vlade Marije Terezije in Jožefa II., ko je cesarica leta 1771 ukazala združitve vseh dobredelnih ustanov in zavodov v Ljubljani, Jožef II. pa je leta 1786 v Ljubljani ustanovil civilno bolnišnico, ki se je pozneje razvila v prvo pravo bolnišnico v modernem pomenu besede. Pomembna je bila vzpostavitev glavnega ubožnega sklada leta 1787, ki je spremenil način delitve podpor. Potem ko so prej uboge oskrbovali v špitalih, so jim zdaj podpora izplačevali neposredno – dobivali so tako imenovane *Handportionen*. Posebnega pomena je bila uvedba župnijskih ubožnih inštitutov, ki so jih v osemdesetih letih 18. stoletja ustanavljali v vseh avstrijskih deželah. Urejeni so bili glede na župnijsko razdelitev in popolnoma v duhu cerkvenih bratovščin, vodili pa so jih ubožni očetje, ki so skupaj z župniki razdeljevali darove ubogim. Pomembno prelomnico pomeni ustanovitev enotnega ubožnega inštituta tako imenovanega *Armeninstituta* leta 1820, ki je poleg pomoči revežem skrbel tudi za preprečevanje vzrokov, ki so vodili v revščino. Ravno arhivsko gradivo te institucije, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, je avtorico pritegnilo k resnemu preučevanju obravnavane tematike. Po letu 1850 oziroma 1860 je posle ubožnega inštituta v Ljubljani počasi začela prevzemati mestna občina. Po drugi strani pa je na višji ravni kranjski deželni odbor leta 1862 prevzel v upravo deželne dobredelne ustanove in njim pripadajoče premoženje. Domovinski zakon iz leta 1863 je urejal ubožno oskrbo in dolžnosti oskrbovanja v občinah, saj je skrb za uboge razlagal kot zadevo političnih občin – skrb za uboge je postala sestavni del javne uprave. Dolžnost občin do revežev je natančneje urejal zakon iz leta 1883, ki je dokončno razpustil delovanje župnijskih ubožnih inštitutov. Vendar pa je zunaj področja javne uprave cerkvena skrb za uboge delovala še naprej in lajšala tegobe bolnim, ostarelim in odrinjenim. Luknje v mreži javne skrbi so zapolnjevala tudi privatna humanitarna in konfesionalna združenja.

V nadaljevanju avtorica v tretjem poglavju predstavi posamezne ubožne ustanove na Kranjskem in razloži njihovo delovanje. Špitali, ubožne hiše oziroma ubožnice, najdenišnice, sirotišnice, blaznice, prisilne delavnice in kaznilnice, hiralnice, zavodi za gluhe in druge ustanove s področja socialne politike so bile tiste ustanove, ki so skrbele za bolne, uboge, ostarele, obnemogle, za najdenčke in sirote ter iz družbe izolirale prizadete, hendikepirane in drugačne. O tem, kako sta se vloga in namembnost posameznih ustanov sčasoma spreminjali, jasno priča preobrazba špitalov: *"Od preprostih zavetišč, ko so nudili samo streho nad glavo revežem in romarjem, preko večfunkcionalnosti njihove dejavnosti, med katerimi je bila zdravstvena zastopana v vedno večji meri, je potekal njihov razvoj po eni strani v smeri nastanka bolnišnic, kot jih poznamo danes, po drugi strani pa so iz njih nastale hiralnice in domovi za ostarele."*

Študija Sonje Anžič o socialni politiki na Kranjskem v 19. stoletju kljub časovni odmaknjenosti tematike ostaja aktualna tudi za današnji čas, v katerem znova odkrivamo že večkrat dognano dejstvo, da je

družba močna ravno toliko, kolikor je močan njen najšibkejši člen. Razvitost neke družbe oziroma države se namreč še vedno najbolj jasno kaže v skrbi za ljudi z obrobja. Med najbolj številčne skupine sodobnih "ubogih" se dandanes uvrščajo brezposelni in starostniki. Knjiga, ki je kot dvaindvajseta po vrsti izšla v okviru zbirke Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana, pa nam poleg same predstavite in razjasnitve socialne politike na Kranjskem v 19. stoletju ponuja tudi obilo novih nadaljnjih raziskovalnih izhodišč. Čeprav raziskavi uspe zapolniti kar precej belih lis s področja socialne zgodovine v slovenskem zgodovinopisju, pa zato belina nekaterih tematsko sorodnih še toliko bolj bode v oči. Pri tem mislim predvsem na resne historične raziskave razvoja javnega zdravstvenega sistema in zdravstvenih institucij.

Katarina Keber

Splošno žensko društvo 1901-1945, od dobrih deklet do feministk. Urednici Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 575 strani

Obletnice so primeren povod, da v arhivih pogledamo, kaj se je v njih ohranilo o delovanju posameznika, društva ali podjetja. Leta 2001 je minilo sto let od ustanovitve Splošnega slovenskega ženskega društva in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana smo se spomnili na enajst škatel gradiva Splošnega ženskega društva, ki obsega obdobje od 1897 do 1945. Ker tudi v Arhivu Republike Slovenije hranijo osebne in druge fonde, ki dopolnjujejo sliko o delovanju društva, je v jubilejnem letu nastala razstava o društvu; postavljena je bila v prostorih Arhiva Slovenije od novembra 2001 do januarja 2002. Avtorici razstave Aleksandra Serše in Mateja Jeraj sta v petih tematskih sklopih predstavili delovanje društva na izobraževalnem, dobredelnem in političnem področju. Na kratko in informativno so bili predstavljeni tudi članice društva, društveni prostori in sodelovanje z drugimi društvi.

Odmevnost razstave, ohranjenost gradiva in zanimiva tematika so vodili v pripravo obsežnega zbornika. Zbornik nas že s svojo secesijsko dekorativnostjo uvede v obdobje delovanja splošnega ženskega društva in prijetno poudarja "žensko" vsebino zbornika. Urednici zbornika Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše sta k sodelovanju povabili predvsem arhivistke, da so na podlagi ohranjenega gradiva iz pozabe iztrgale usode aktivnih žensk iz začetka 20. stoletja. K sodelovanju sta povabili tudi avtorje z inštitutov, fakultet in knjižnic, ki so na podlagi časopisnega, literarnega in drugega gradiva pred nas postavili zgodbe ustvarjalnih žensk. Splošno žensko društvo je tako samo nit, ki povezuje zgodbe številnih, med seboj zelo različnih žensk. Zbornik se ne omejuje samo na delovanje Splošnega ženskega društva, pač pa govori